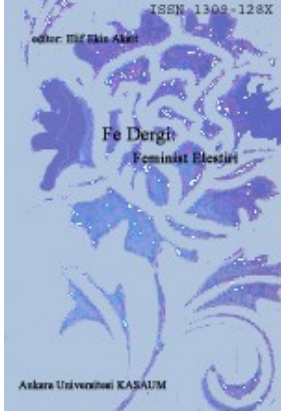

Yayımlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri 4, Sayı 1
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

Beşeri Coğrafyaya Feminist İtirazlar

Selda Tuncer

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 15 Haziran 2012

Bu makaleyi alıntılanmak için: Selda Tuncer, “Beşeri Coğrafyaya Feminist İtirazlar,” *Fe Dergi* 4, sayı 1 (2012), 79-90.

URL: http://cins.ankara.edu.tr/7_7.html

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Beşeri Coğrafyaya Feminist İtirazlar

Selda Tuncer*

Bu makalede feminizmle coğrafya arasındaki etkileşimi incelemeyi ve kadınların beşeri coğrafya alanında var olma mücadelelerini ortaya koymayı amaçlıyorum. Daha çok Britanya ve ABD kökenli iki büyük literatürü değerlendirerek, feminist akademisyenlerin yeni teorik ve metodolojik yaklaşımlarla beşeri coğrafya disipliniyi nasıl etkileyip şekillendirdiklerine odaklanacağım. Bu niyetle, feminizm ve coğrafya arasındaki ilişkiyi, feminist coğrafyacıların bu disiplinindeki rollerini tartışarak temel olarak bu alanda öne çıkmış belirli feminist coğrafyacıların çalışmalarını ele alacağım. Bu sayede feminist coğrafyanın gelişimini, zaman içinde farklı coğrafi odak noktaları olan çeşitli akımların ortaya çıkışını, zayıf ve güçlü yanlarını inceleyeceğim. Bunların ışığında feminizmin ve kadın coğrafyacıların beşeri coğrafya disiplininde varolma ve kabul edilme serüveninin izlerini süreceğim.

Anahtar Kelimeler: feminizm, beşeri coğrafya, kadın coğrafyacılar, feminist coğrafya çalışmaları.

Feminist Challenges to Human Geography

In this paper, I will attempt to examine the interaction between feminism and geograph and reveal women's struggles to take part in the discipline of human geography. Considering mostly two largest literatures (from Britain and United States), I will focus on how feminist scholars have influenced and shaped the discipline of human geography through new theoretical and methodological approaches. For that purpose, I will look at mainly the works of certain feminist geographers discussing the relation between feminism and geography, the roles of feminist geographers in the discipline. In this way, I will be able to examine the development of feminist geography, the rise of diverse strands with different geographical focuses in the course of time, their weaknesses and strengthes. In the light of all these, I will trace the journey of women geographers to take place and be accepted in the discipline of human geography.

Keywords: feminism, human geography, women geograhers, feminist geography studies.

Giriş

Feminist coğrafya, *Dictionary of Human Geography*'de (Beşeri Coğrafya Sözlüğü) “toplumsal cinsiyet ilişkileri ve coğrafyaların karşılıklı olarak nasıl yapılanıp dönüştüğünü incelemek amacıyla feminist siyaset ve teorilerden beslenen perspektifler” olarak tanımlanır.¹ Doğrusunu söylemek gerekirse, iki disiplin arasındaki etkileşim ve özellikle de feminizmin coğrafya alanında varlığının hissedilmesi uzun bir geçmişe sahip değildir. Coğrafya alanında feminist söylemlerin ve örgütlenmenin özellikle Birleşik Krallık ve Kuzey Amerika’da yer bulması 1970’lerin ortalarına dayanır. Toplumsal cinsiyet konularını değerlendiren ilk makale 1974 yılında radikal coğrafya dergisi *Antipode*’de basılmıştır.² Ne var ki feminist perspektiflerin coğrafya dergilerinde görünürlük kazanması için bir on yıl daha geçmesi gerekecektir.

Feminizm ve coğrafya arasındaki bu etkileşim, 1960’ların sonundan itibaren ortaya çıkan “toplumsal radikalleşme ve kadının iş gücüne artan katılımının bileşimi”yle açıklanabilir.³ Akademi içinde ve dışındaki toplumsal hareketler kadınların coğrafya alanındaki (ve diğer disiplinlerde) etkinlik ve statülerinin tanınmasına yol açmıştır. “Pozitivist ve korporatist coğrafyanın hegemonyasına” karşı çıkan “yeni radikal coğrafyalar” ise, disiplin içinde feminist eleştirilerin yükselmesinde azımsanmayacak bir rol oynamıştır.⁴ Özellikle burada feminist ve Marksist çerçeveler arasında güçlü bir entelektüel bağlantının bulunduğu göz önünde bulundurulması gerekir. Bunun yanı sıra, 1970’lerdeki sivil haklar hareketi ve feminizmi de içine alan özgürleşme hareketleri feminist coğrafyanın doğuşunda son derece etkili olur. Feminist hareketlerin tanınma,

*ODTÜ, Sosyoloji Bölümü

görünürlük ve eşitlik talepleri feminist coğrafyada “kadınları alana dahil etme projesi” olarak kendini göstermiştir.⁵ Bu anlamda Hanson ve Monk’un (1982) makalesi “On Not Excluding Half of the Human in Human Geography” (*İnsanın Yarısını Beşeri Coğrafyadan Dışlamamak Üzerine*) kadını dahil edip toplumsal cinsiyet farkını kabul etmek üzerine önde gelen argümanlardan biri olmuştur. Hanson ve Monk, bu makalede hayati bir soru ortaya atar: “Neden coğrafya büyük ölçüde insan ırkının yarısını kucaklayacak araştırma sorularından ısrarla kaçınmıştır?”⁶ Gelgelelim bu soru kısa zaman içinde insanlık kategorisinin eleştirisine dönüşür. McDowell’a göre bu, feminist coğrafyacılar için kritik bir zamandır zira ilk defa kadınları dışlayan bir disiplin içinde hak iddiasında bulunup kendilerini görünür kılmışlardır. 1970’lerin sonlarında feminist coğrafyanın ana odak noktası, toplumsal cinsiyet konusunda ders vermek ve inceleme yapmak, kadınların statüsünü disiplin içinde iyileştirmek olmuştur. Bu bakımdan, takip eden yıllarda feminist coğrafyacılar farklı mekân ve yerlerde kadınların yaşantı ve deneyimlerine bakmış ve onların yaşadıkları çevreyle ilişkileri ve mekânsal deneyimleri üzerine çok sayıda çalışma yürütmüştür. Kadınları hem teorik hem pratik olarak görünür tutmayı amaçlayan bu girişim, bugün hala etkisi devam eden bir proje olarak, coğrafi bilginin cinsiyetçi doğasını açığa çıkarmayı sürdürmekte ve feminist coğrafyacılar arasında büyük bir çeşitlenme (hem teorik yaklaşımlar hem de çalışma alanları açısından) üzerinden hareket etmektedir.

Başlangıç Yılları: Feministler Coğrafya Alanını Sorguluyor

İlk yıllarda feminist coğrafyacılar “önyargılara karşı çıkma, kendi tarihlerini ve coğrafyalarını yazma, akademi içindeki ve dışındaki geleneksel iktidar ilişkilerini alt üst etme girişiminden oluşan kolektif bir proje”nin içine girmiştir.⁷ Bu dönemde çoğu feminist için kadın konusunda çalışmak politik bir karardı ve coğrafya disiplini de o zamana kadar varolan dışlamayı ortaya çıkarmak için stratejik bir işleve sahipti. Bu anlamda, başlangıçtaki feminist eleştiri akademik coğrafya disiplinine tarihsel olarak erkeklerin egemen olduğu gerçeği üzerine kurulmuştur.⁸ Bu durum neyin coğrafi bilgi sayılacağı, coğrafyanın öznelinin kim olduğu ve kimin bu tür bir bilgiyi üretebileceğine dair varsayımları güçlü bir şekilde sarstı. Erkeklerin öğrettiği, erkek bedeni ve heteroseksüel erkek deneyimi üzerine odaklanan coğrafya, bilgisini kadın meseleleri olarak görülen şeyleri dışarıda bırakarak oluşturmuştu. Disiplin temel olarak erkeklerle ait olan ve onların deneyimlediği mekân, yer ve alanlara odaklanmış olup, kadınların yaşantı, deneyim ve davranışlarına kişisel veya özel meseleler olarak bakıldığı için ve toplumsal bir önemi olmadığı varsayımıyla araştırma nesnesinin dışında kalmıştı. Feminist coğrafyacılar dışarda bırakılan tüm bu konuları yeni alanlar olarak coğrafya disiplinine dahil etmeyi amaçladılar. Bunun için bir yandan disiplinin sınırlarına ve içeriğine dair teorik ve epistemolojik tartışmalar yürütürken öte yandan kadınların özne olduğu araştırmalar yapmaya gayret gösterdiler. Bu anlamda başlıca çalışma konuları, ev içi işbölümü ve mekânsal organizasyon, ev içindeki iktidar ilişkileri, kadınların fırsat ve hizmetlere erişimi (eğitim, ücretli istihdam, sağlık hizmeti), kadınların iş yerlerine ulaşımı, kamusal mekânlardaki rol ve etkinlikleri, kamusal alanda hayatta kalma stratejileri vb. olarak sıralanabilir (Zelinsky, 1973; Monk and Hanson, 1982; McDowell, 1979; Wilson, 1977; Bruegal, 1973; Burnett, 1973).

Feminist coğrafyacıların başlangıçtaki kadına özgü meselelerin alana dahil edilmesi ısrarı temelde coğrafyacıların toplumsal hayat ve bunun mekânsal olarak ifade ettiği şeyleri nasıl düşündüğüyle ilişkilidir. Ana akım coğrafya, üretim ve yeniden üretim arasındaki mekânsal bölünmenin doğal ve evrensel olduğunu varsayarak kadını evle, erkeği işle bağdaştırmaktaydı. “Özel ev hayatı ile kamusal emeğin dünyaları”nın ayrı ve birbirini dışlayıcı alanlar oldukları düşünülmüştü.⁹ Bu yüzden coğrafyacılar “evle ücretli çalışma arasındaki fiziksel ve ideolojik ayırım” yüzünden “evi toplumsal bir yer” olarak görme eğiliminde değildir¹⁰ ve buna bağlı olarak, kadının statü ve rolleri kabul edilmezken, ücretli çalışmanın erkek dünyası öncelenmiştir. Dolayısıyla beşeri coğrafya öncelikli olarak kamusal mekâna ait erkek yaşantısı ve pratiklerine odaklanmıştır. McDowell’in yerinde bir şekilde ortaya koyduğu gibi, “beşeri coğrafya bir bütün olarak, basmakalıp bir şekilde tanımlandığı üzere, tüm ilgisini kamusal etkinliklere yöneltmiştir” ve bunların da çoğunluğu erkekler tarafından yapılmaktadır.¹¹ Feminist coğrafyacılar, toplumsal hayatın inşasına ve ana akım coğrafyanın kamu/özel ikiliğine karşı çıkarak kamusal ve özel, iş ve ev arasındaki uçurumu reddetmiştir. Bunun yerine dikkatlerini toplumsal yeniden üretim ilişkilerine vererek görünürde ayrı bu iki dünya arasındaki bağlantıları ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Feminist coğrafyacılar göre, mekânsal ve ideolojik ayırma karşın, tarihsel olarak kamusal ve özel alan “mekân ve zamana göre değişen ayrılmaz tek bir sürecin parçası olarak üretim ve yeniden üretim arasındaki

ilişkiye” paralel biçimde karşılıklı olarak oluşmuştur.¹² Bu yüzden, kamusal mekan ve özel mekânın cinsiyetçi doğasını sorgulamak feminist coğrafyanın 1970’lerdeki başlıca meşguliyeti oldu. Hayford’un *Antipode*’da yayınlanan 1974 tarihli makalesinden itibaren, birçok feminist coğrafyacı kamusal ve özel, ev ve iş arasındaki cinsiyetçi bölünmeyi inceleyip karşı çıktı.¹³ Toplumsal yeniden üretim mekânlarına özel bir dikkat veren bu feminist coğrafya incelemelerinin kadınların coğrafi bilgiye dahil edilmesinde azımsanmayacak rolü olmuştur. Bunun feminist coğrafyanın bugün halen öncelikli odaklarından biri olarak hâlâ geçerliliğini koruduğunu söyleyebiliriz.

Gelişme Dönemi: Feminist Ampirik Çalışmaların Yükselişi

1980’li yıllara gelindiğinde, feminist coğrafyanın arızı bir merakın ötesine giderek coğrafya müfredatının başlıca bölümlerinden biri olarak yerini almaya başladığını söyleyebiliriz. Feminist coğrafyanın bu yıllardaki serpilmesi, disiplin içinde günümüzün feminist coğrafya çalışmalarında hâlâ etkisini sürdüren birçok alt bölümlenmeye ve çeşitlenen ilgilerin doğmasına yol açmıştır. 1980’lerde feminist coğrafyacılar kadınların hayatındaki maddi gerçekliklere” olan ilginin yanı sıra, “toplumsal cinsiyetin araçsal bir güç ve coğrafi süreçlerde açıklayıcı bir kategori olarak rolü hakkında teorik inşalar” benimseyip geliştirmiştir.¹⁴ Bu açıdan, feminist coğrafyacılar önceki on yılın başlıca ilgi noktasını koruyarak kamu ve özel, ev ve iş arasındaki cinsiyetçi ayrımın farklı sonuçları ve boyutlarını araştırıp analiz etmekle meşgul oldu. Bu on yıllık dönem boyunca çok sayıda araştırma ve ampirik çalışmanın, gelişmiş ve azgelişmiş ülkeleri, kırsal ve kentsel bölgeleri dahil eden çeşitli coğrafi bağlamlarda kadınların yaşantı ve deneyimlerini incelemeye ayırdığı gözlenmektedir. McDowell’in sözleriyle söylemek gerekirse, bu dönem “feminist coğrafyada ampirik vurgu”nun zamanıydı.¹⁵ Feminist ampirisizm 1980’lerin sonuna kadar öncelikli dikkatini “görünürde doğal cinsiyetçi özelliklerin biyolojik olarak değişmez farklılıklardan ziyade toplumsal olarak inşa edilmiş kadınlık ve erkeklik nosyonlarını yansıttığını ortaya koymaya” vererek etkisini sürdürmüştür.¹⁶ Bu dönemde yapılan çalışmaların başlıca amaçlarından biri kadınların statüsündeki erkeklere göre eşitsiz ve ikincil (tabi) konumlarından kaynaklı mekânsal farklılıkları ortaya çıkarmaktı. Bu anlamda, bu tabi kılınma formlarını ve kadınların statüsündeki coğrafi varyasyonların boyutunu haritalamaya yönelik özellikle kent ölçeğinde çok sayıda araştırma ve saha çalışması yapılmıştır. Kadınların erkeklere göre çok daha dezavantajlı koşullarda ve mekânsal olarak daha kısıtlı olarak yaşadıklarını göstermede büyük katkı sağlayan bu çalışmaların, özellikle kentsel alan kullanım kalıplarının oluşumu ve kentin mekânsal yapısının inşa süreçlerinde ataerkil cinsiyetçi ilişkilerin oynadığı rolü açığa çıkarmada çok büyük bir etkisi olmuştur. Bu çerçevede yapılan bazı çalışma konuları şöyle sıralanabilir: kadınların kentsel alanlardaki güvenlik, erişim, istihdam ve barınma politikalarıyla ilgili problemleri, farklı kadın gruplarının oturdukları yerler arasındaki farklılaşma, büyük şehirlerdeki belirli mahallelerin soylulaşması ve bunun kadın nüfus açısından etkisi, kadınların gündelik hareketlilik ve mobilite davranışları (işe gidip gelme, çocukları kreşe götürme, alışveriş yapma gibi faaliyetler), kadınların inşa edilmiş ve doğal çevreye ilişkin rol ve algıları (Williams, 1986; Mackenzie, 1986; Tivers, 1986; Walby, 1985; Wekerle, 1981; Saegart, 1981). Bu ampirik araştırmaların, coğrafya ve kent çalışmalarında hakim olan toplumsal cinsiyet körlüğüne karşı önemli aşamalar sağlamakla birlikte, ilerleyen yıllarda etnomerkezci yaklaşımları nedeniyle ve küresel ile yerel süreçler arasındaki ilişkileri yeterince dikkate almadıkları için eleştiriye uğradıklarını da eklemek gerek.

1980’li yıllarda, feminist coğrafyanın genel olarak farklı yönlerde gelişen iki ana perspektifi temsil ettiğini söylenebilir. Birincisi sosyalist feminist çerçeveye dayanmaktaydı. Birçok feminist coğrafyacı, özellikle Anglosakson dünyasındakiler, Marksist sosyal teoriden güçlü bir şekilde etkilenmişti (Pearson, 1986; McDowell and Massey, 1984; MacKenzie and Rose, 1983; Hayden, 1982). Ancak, diğer birçok alanda olduğu gibi, feminist coğrafya ve Marksizm arasındaki kesişim de problemsiz olmamıştı; bu yıllar boyunca feminist coğrafyacılar Marksist teorideki cinsiyetçi varsayımları sorgularken bir yandan da Marksist coğrafyacı meslektaşlarına feminist teorinin bir disiplin olarak varlığını ve alana dair eleştirilerini kabul ettirme uğraşı vermişlerdir. Özellikle kapitalizm ve patriarka arasındaki ilişki, toplumsal yeniden üretim ilişkileri, kadınların çeşitli üretim deneyimi, ev emeği, çocuk doğurma ve bakımına odaklanarak, coğrafya alanı için önemli olan Marksist teori kavramlarını genişletmek için büyük çaba göstermişlerdir.¹⁷ İkinci grupta ise daha çok liberal feminizm ve refah coğrafyasından (*welfare geography*) etkilenerek dikkatini toplumsal cinsiyet eşitsizliği, sosyal adalet ve bu bağlamda mekânsal ayrışma ve mesafe kısıtlarına yönelen coğrafyacılar bulunmaktadır (Boles, 1986; Lopata, 1981; Wekerle, 1981). Bu gruptaki coğrafyacıların ana hedefi “mevcut mekânsal yapılar, konut tasarımı ve

politikalarıyla bağlantılı olarak kadınların aileye bakan ve ev kadını olarak rollerinin”, “kadınların ücretli istihdama ve kaynaklara erişimini” nasıl kısıtladığını ortaya koymaktı.¹⁸ Bu yöndeki çalışmalar, kentin yeniden yapılandırılmasında toplumsal cinsiyet eşitsizliklerin azaltılması ve yaşam kalitesinin geliştirilmesi konusunda özellikle planlama literatürüne büyük katkı sağlamıştır. Ancak, öncelikle kadınların coğrafyasını çıkarmayı amaçlayan bu yaklaşım toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin kaynağını açıklamada ve mekanın kavramsallaştırılmasında yetersiz kaldığı için önemli ölçüde eleştirilmiştir. Yapılan bu eleştirileri ilerleyen yıllarda kendileri de kabul etmiş olan çoğu liberal feminist, teorideki ve uygulamadaki sınırlılıklarını aşmak için daha bütünlüklü ve kurumsal bir analiz uğraşına yönelmişlerdir. Sonuç olarak, keskin farklara rağmen, bu iki karşıt grubun odak noktası ve ilgiler açısından başlangıç olarak bir şekilde kadınların dışlanması çerçevesinde ortak bir zeminde bulunduğu altını çizmek gerek. Her ikisi de coğrafya alanında kadın meselelerinin önceliğini kabul ederek mekan ve zamanla karşılıklı iç içe gelişen toplumsal ilişki ve etkinliklere dikkatlerini vermiştir. Böylelikle, 1980’lerde yapılan bu çalışmalar disiplinin yapısı ve coğrafi bilginin doğasında kayda değer değişikliklere sebep olmuştur.

Yeni Bir Dönem Eşiğinde Feminist Eleştiri ve Sorgulamalar

1980’lerin sonuna doğru kadınların rolü ve ortak deneyimleri hakkında başlangıçtaki varsayımlar feminist coğrafyacılar tarafından sorgulanmaya başlanır. Erken dönem feminist coğrafya çalışmaları, bugünkü güncel çalışmaları şekillendirecek ciddi eleştiri ve reddiyelere tutulur ki bunlar yine feminist teorinin içinden yapılmıştır. Bunların en başında bu on yıldaki feminist coğrafya incelemelerinde, kadınların aralarındaki farklılıklar göz ardı edilerek “farklılaşmamış bir kategori” olarak kurulmuş olması gelmiştir.¹⁹ Erken dönem çalışmaların büyük bölümü, o dönemki feminist çalışmaların geneline hakim olan eğilime paralel biçimde, kadınların davranış ve deneyimleri hakkında genelleyici ve evrensel iddialarda bulunarak sınıf, ırk, etnisite gibi kadınları bölen toplumsal boyutlara dikkat etmemiştir. Sanders’in ağzından söylenecek olursa, “coğrafi toplumsal cinsiyet araştırmaları [kadınların çeşitliliğini ortadan kaldıran] evrensel kadınlık mitine düşmüştü”.²⁰ Bu anlamda, Hooks ve Mohanty gibi yazarların feminist düşüncede merkezi yere sahip beyaz, orta sınıf kadın öznesine karşı haklı itirazları sözkonusu tartışmalarda önemli bir yer teşkil etmiştir. Ayrıca, önceki feminist coğrafyacıların özel olarak toplumsal cinsiyete dayalı toplumsal ilişkilere odaklanarak toplumsal cinsiyetin sembolizmi, temsili ve anlamı üzerine soruları göz ardı etmesi de yapılan eleştiriler arasındaydı. Buna göre, çoğu incelemede “kültürel ‘kadın’ kategorisi inşası” teorileştirilmeden, verili olarak kabul edilmişti.²¹ Böylece erken dönem feminist coğrafya çalışmaları toplumsal cinsiyet ilişkilerinin toplumsal boyutuyla sınırlanmış olduğu vurgulanmıştır. Bununla birlikte, feminist coğrafyacıların seksenli yıllar boyunca tüm eksiklik ve sınırlamalarına rağmen toplumsal cinsiyet ilişkilerini disiplin içinde gündeme getirmede büyük başarı kaydettikleri tartışma götürmez bir gerçektir. Bunun en önemli belirtisi, onların dikkate değer çabaları sayesinde kadınların hem akademik çalışma yürütenler hem coğrafi araştırmaların öznelere olarak görünür hale gelmiş olmasıdır. Daha da önemlisi, McDowell’in değerlendirmesinde vurguladığı gibi, “bu çalışmalar toplumsal cinsiyetin mekânsal kuruluşundaki çeşitliliğin boyutu, erkeklik ve kadınlık özelliklerinin mekân, sınıf ve etnisiteye özgü olarak hangi şekillerde değiştiği hakkında daha karmaşık teorik soruların sorulmaya başlamasını sağlamıştır”.²² Dolayısıyla, bu zamana kadar yapılan çalışmalar sonucunda, feminist coğrafya sonraki yıllarda araştırma alanını genişletirken beslenebileceği geniş bir sosyal ve kültürel teori havzasına sahip olmuştur.

Postmodern ve Postyapısal Etkileşimler: Farklılık Feminizmleri Tartışılıyor

Erken dönem feminist coğrafya çalışmalarının yine feminizm içinden özellikle beyaz olmayan kadınlarla Üçüncü Dünya kadınları tarafından eleştirilmesi feminist düşüncenin doğasında azımsanmayacak değişikliklere yol açmıştır. Buna bağlı olarak, feminist coğrafyacılar “nötr, cisimleşmemiş (*disembodied*) bir çaba olarak bilim” hakkındaki evrensel varsayımları bırakıp “konumlanmış ve cisimleşmiş bilgiyi” (tarihsel olarak özgül süreçlerde farklı öznellikler tarafından üretilmiş bilgiyi) yeniden değerlendirmeye yönelmiştir.²³ Feminist coğrafyadaki bu siyasal ve felsefi tartışmalar kimlik, iktidar ve farklılık sorularını vurgulayan yeni metodolojik yaklaşımlar ve teorik kavrayışları da beraberinde getirmiştir. Özellikle bu anlamda doksanları ve takip eden yılları şekillendiren iki baskın epistemolojik yaklaşımdan bahsetmek mümkündür: “anti-rasyonel veya feminist duruş noktası teorisi ile post-rasyonel veya postmodern feminizm”.²⁴ Bu iki yaklaşımın ortak yanı modernist geleneği ve onun toplumsal cinsiyet ayrımını rasyonel hümanist hak ve adalet nosyonları temelinde açıklamasını eleştirmesidir. Ancak, ilk gruptaki çalışmalar farklılığı benimserken erkek ve eril olan her şeye üstünlük atfeden

geleneksel ayrışmayı ortadan kaldırmak yerine tersyüz etmeye uğraşmıştır. Oysaki postmodern feminizm için rasyonel paradigmayı atmakla yetinmek yeterli değildir, anti-rasyonalist toplumsal cinsiyet kategorisi de atılması gerekir. Buna göre, toplumsal cinsiyetin analitik veya temel bir kategori olarak inşası, bugüne dek hakim olan farklılık mitine eleştirel bir itiraz getirmediği gibi diğer kritik farklılık alanlarını da ıskaladığı ileri sürülmüştür.²⁵ Böylelikle, postmodern paradigmanın etkisiyle bu dönemde diğer birçok akademik disiplinde olduğu gibi, ‘farklılık’ın nasıl teorize edileceği sorusu feminist coğrafyacıların da temel meselesini oluşturmuştur. Burada ancak feminist coğrafyacıların postmodernizmin çoğu iddia ve önermesine karşı kuşkuyla yaklaştıklarını hatırlatmakta fayda var. Farklılık ile ilgili tartışmalara açık olmakla birlikte, toplumsal cinsiyet kategorisinin öneminden vazgeçme konusunda isteksiz olduklarını söylemek yanlış olmaz. Bunun yerine daha ağırlıklı olan eğilimin ise Haraway (1991) ve Harding (1986) tarafından önerilen bazı farklılıkların diğerlerinden daha önemli olduğu yaklaşımını benimseyerek, kısmi veya konumlanmış bilgilere doğru hareket etmek olduğu gözlemlenmektedir. Bu yeni aşama bir yandan cinsiyet, cinsellik, ırk, etnisite, sınıf gibi birçok farklı deneyim alanı için politik ve teorik düzlemde kapsayıcı bir analiz geliştirilmesine yönelik arayışlara sahne olurken, aynı zamanda feminist farklılık ve çeşitlilik coğrafyaları olarak tanımlanan, yeni bir coğrafi kavrayış ve tahayyülü de beraberinde getirmiştir.²⁶ Bunun sonucunda coğrafi konum ve yerlerin alışlagelmiş sabit tanımlamaları sorgulanmaya başlanmış ve mekan, yer, topluluk ve çevre gibi kavramlar kategorik veya teritoryal kavramlar olmanın ötesinde ilişkisel terimlerle tarif edilmiştir. Örneğin, bu anlamda yer kavramı hudutsuz ve sürekli değişen ilişkiler ağı düğümü olarak tanımlanmıştır.²⁷

Dahası 1990’lar boyunca feminist coğrafya bilgisine ilişkin siyasal ve epistemolojik tartışmaların metodolojik yeniliklere ilham verdiğini gözden kaçırmamak gerek. Feminist coğrafyacılar postyapısalcılık, psikoanaliz ve kültürel antropolojinin etkisiyle veri toplama usullerini, saha çalışmasının (erkeklerle özgü) doğasını, araştırmacının konumlanması ve araştırma süreçlerine katılımı gibi konuları sorgulamaya başlamıştır. Buna bağlı olarak, pozitivist nesnellik iddiaları, değer bağımlı olmayan araştırma ve rasyonel mantığı” reddetmeye, “kadınların yaşayan bağlarını koparmaya karşı koyan araştırma yöntemlerini benimsemeye” yoğunlaştıkları görülmektedir.²⁸ Bu anlamda feminist coğrafyacıların bu evrede kabul ettiği ortak araştırma stratejisinin, kadınların mekanla ilişkilerini ve yaşadıkları çevreye ilişkin deneyimlerini anlayıp yorumlamaya daha elverişli görünen niteliksel metodoloji alanına yönelmek olduğunu söyleyebiliriz. Coğrafya disiplininin yapısını ve niceliksel bilginin alandaki hâkimiyetini düşündüğümüzde bu tür yöntemlerin çok yaygın olmadığı gibi şüphelerle karşılandığını tahmin etmek çok da güç değil. Bu anlamda birçok feminist coğrafyacı yaptıkları çalışmaların ne kadar bilimsel olduğu konusunda eleştiri ve sorgulamalarla karşılaşmıştır. Oysa ki, başka alanlardaki feminist çalışmalardan da bildiğimiz üzere, bu tür bir yaklaşımın benimsenmesinin nedeni, “kadınların araştırma sürecinin parçası olarak kişisel deneyimleri dinleme, empati kurma ve meşru kılma becerilerinden” beslenerek “araştırmacı ve katılımcıları arasındaki daha az sömürgeci, daha eşitlikçi bir ilişkinin gelişimine” imkan sağlanmasıydı.²⁹ Feminist coğrafyadaki bu niteliksel dönüş etkisini bu on yıllık dönem boyunca sürdürmüş ve yakın geçmişte karma yöntemlere de ilgi giderek büyümüştür. Böylelikle, sosyoloji ve antropoloji gibi sosyal bilim alanlarında yapılan çalışmalarla benzerlik ve etkileşim de gözle görülür bir şekilde artmıştır.

Feminist coğrafyanın bugün yalnızca coğrafya disiplininde değil, sosyal bilimlerin diğer alanlarında da tanınan bir yaklaşım haline geldiğini söylemek gerekir. Bu makalede buraya kadar kısaca özetlemeye çalıştığım üzere, öncelikle Britanya ve Kuzey Amerika’da gelişen feminist coğrafyanın tarihsel yolculuğu “betimlemeden *grand* teoriye giden bir yol” olarak değerlendirilebilir.³⁰ Bunun anlamı, feminist coğrafya çalışmalarının kadınların yaşantı ve deneyimlerine ilişkin betimleyici anlatılarla başlayıp gitgide teorik olarak daha sofistike hale gelmiş olmasıdır. Diğer taraftan, önceki yıllardaki iyimserlik ve coşkunun, yerini hatırı sayılır bir kuşkuculuk ve sorgulamaya da bıraktığını gözlemliyoruz. Bununla beraber, geçtiğimiz yıllarda büyük adımlar atan feminist coğrafya bugün halen birçokları tarafından “bir azınlığın ilgisi, dağınık ve siyasal açıdan taraflı” olarak nitelendirilmesine karşın, gücünü ve canlılığını korumaktadır.³¹

Feminist Coğrafya Sınırları Aşıyor: Uluslararası Coğrafi Bir Perspektife Doğru

Sonraki yıllarda coğrafya alanındaki feministler soru, yaklaşım ve metodolojilerini çeşitlendirerek gündemlerine giren konuların kapsamını genişletmeye devam etti. Feminist coğrafyadaki güncel tartışma ve temalar, küreselleşme sürecinin toplumsal ve mekânsal getirilerinden de şüphesiz güçlü bir şekilde etkilenmiştir. Buna

bağlı olarak, 1990'lı yıllardan itibaren uluslararası ve yerel ilişkileri siyasal, ekonomik ve kültürel bağlantı ve pratikler üzerinde duran artan sayıda inceleme ortaya çıkmıştır. Bu çalışmalarda özellikle düşük ücretli hizmet işlerinin küreselleşmesi, yerel/küresel kimlik performansları, bölgesel ve uluslararası göç akışları, küresel seks ticaretinin hızlanması gibi konular öne çıkmaktadır.³² Feminist coğrafyacıların bu tür konularla ilgilenmesi bu alanda farklı öznelerin ve yerelliklerin çalışılmasında ve daha da önemlisi Anglo-Amerikan coğrafya geleneğinin Batı dışı bilgi ve deneyimle ilişkilendirilmesinde etkili olmuştur. Her ne kadar postyapısalcı kuramın etkisiyle ve beyaz olmayan kadınların itirazlarıyla farklılık konusunda önemli tartışmalar yapılmış ve bu alanda belli ölçüde bir yol katedilmiş olsa da hala coğrafi araştırma geleneğinin ulusal olarak belirlenmiş sınırların dışına çıktığı söylenemez. Batı dışı toplum ve kültürlerle ilişkin çalışmalar oldukça az olduğu gibi şimdiye dek yapılan araştırmaların da uluslararası ve uluslararası bir kavrayışla başka coğrafi deneyimlerle ilişkilendirilmesi yetersiz olmuştur. Örneğin Orta Doğu, Afrika, Güney Amerika ve Orta Asya gibi ülkeler üzerine yapılan çalışmalar bugün bile hala çok az yer kaplamakta ve İngilizce'nin hakim olduğu küresel akademik tartışmaların kıyısında kalmaktadır. Bu şüphesiz üretilen kuramsal bilginin de farklı coğrafi deneyimlerin özgüllüklerini, özellikle Batı dışı modernleşme deneyimlerinden kaynaklanan farklılıkları anlamak ve açıklamakta yetersiz kaldığı anlamına gelmektedir. Yakın zamanda yazdığı makalesinde bu konuyu ele alan Kanadalı feminist coğrafyacı Peake, Anglo-Amerikan dünyası sınırları dışında kalan farklı coğrafyaların görünmezliğine dikkat çekerek toplumsal coğrafyayı bugün hala beyaz ağırlıklı ve Batı merkezli olmaya devam etmekle eleştirmiştir.³³ Bu anlamda, Peake toplumsal coğrafyanın, mevcut repertuarının dışına çıkarak Batı dışı bilgileri kapsayacak şekilde uluslararası bir coğrafi çerçeve geliştirmesi gerektiğini ileri sürer.³⁴ Aslında Batı dışındaki akademik bilgi üretiminin gelişmesi ve başta post kolonyal kuram ve eleştiri olmak üzere Anglo-Amerikan dünyasındaki çalışmalara yönelik eleştirilerin güçlenmesiyle birlikte coğrafya alanındaki Batı merkezli kuram ve söylemin hegemonyasında yeterli olmasa da yine de son döneme belli ölçüde bir kırılmanın varlığından söz edilebilir. Özellikle 2000'li yılların başından itibaren Güney ve Güney-Doğu Asya ülkeleri, Doğu Avrupa ve Latin Amerika gibi ülkelerde coğrafya çalışmalarının gözle görünür artışının da bunda büyük katkısı olmuştur.

Batı dışı farklı coğrafi bölgelerde ve yerellikler bağlamında yapılan çalışmaların en önemli katkılarından biri farklı modernleşme deneyimlerine, ulusal tarihlere ve kültürel özgüllüklere bağlı olarak coğrafya alanında bugüne dek kullanılmakta olan Batı kökenli kavramlar ve varsayımların yeniden gözden geçirilmesini ve genişletilmesini sağlamış olmalarıdır. Bu çalışmalar açıkça göstermiştir ki, Anglo-Amerikan ve Avrupa tarihsel deneyimine dayanarak geliştirilen yaklaşımlar, Orta Doğu veya Afrika gibi toplumlardaki kadın deneyimlerini açıklamakta çoğu zaman işlevsiz kalmaktadır. Bu durum özellikle feminist coğrafyacıların ilk günden beri üzerinde durdukları ve feminist eleştiriler ışığında ele aldıkları kamusal ve özel mekan ayrımında belirgin bir biçimde kendini göstermektedir. Batı'da görece çok daha belirgin sınırlarla ayrılmış olan kamusal/özel ikiliği, İslami ve Hindu coğrafyaları gibi farklı dini ve kültürel geleneklerin hakim olduğu bölgelerde ciddi değişiklik göstermekte olup hatta kimi kültürlerde kamusal ve özel kavramlarının karşılığı bile tam anlamıyla –ya da en azından bizim bildiğimiz anlamıyla- yoktur. Thompson, Orta Doğu'da toplumsal cinsiyet tarihsel çalışmalarında kamusal ve özel kavramlarının nasıl ele alındığını incelediği makalesinde, Batı'yla etkileşimler sonucunda kullanılmaya başlanan bu kategorilerin yerelde mevcut eski kültürel dağarcıkla birleşince kamusal ve özel arasındaki ilişkinin nasıl çok daha değişken ve karmaşık hale geldiğini detaylı bir biçimde ortaya koymaktadır.³⁵ Thompson'a göre, kamusal ve özel ayrımı ancak yerel tarihsel bağlam içerisinde ele alınarak ve karşılaştırmalı ve uluslararası tarihsel yaklaşımları besleyecek kavramsal çerçeveler inşa ederek açıklanabilir.³⁶ Bu bağlamda, söz konusu toplumlarda devletin inşa süreci, sınıf ve toplumsal cinsiyetin karşılıklı oluşumları, Batılılaşma ve modernleşme söylemleriyle ilişkilendirme biçimleri ve kolonileşme süreçleri gibi dinamikler kamusal ve özel ayrımının oluşmasında, şekillenmesinde ve yeniden tanımlanmasında büyük rol oynamaktadır. Tüm bu etmenler aslında mekan ve toplumsal cinsiyet arasındaki karşılıklı ilişkinin ne kadar farklı dinamiğinin olduğunu, bu nedenle çok yönlü ve çok boyutlu bir perspektif ve kavramsal çerçeve geliştirmemiz gerektiğinin bir kez daha altını çizmektedir. Son yıllarda Batı dışı coğrafyalara ilişkin hem kuramsal hem ampirik çalışmaları bir araya getiren derlemelerin ortaya çıkması³⁷ ve ayrıca özellikle Mısır, Fas, Cezayir, Hindistan, Endonezya gibi ülkelerde yapılan feminist coğrafya çalışmalarının artışı ve İngilizce akademik yayınlarda daha fazla yer alması bu yönde olumlu gelişmeler olup bize önemli bir bilgi ve tartışma alanının kapısını aralamaktadır.³⁸

Bu bağlamda Türkiye'deki duruma baktığımızda, toplumsal cinsiyet ve mekan konularında bugün hala çok az sayıda çalışma bulunduğunu ve aynı zamanda feminist coğrafya literatürünün de çok sınırlı bir etki alanı

olduğunu söylemek yanlış olmaz. Yukarıda sözünü ettiğim bazı Batı dışı ülkelerde 1990'lı yılların ortasından itibaren yaşanan hareketlenme maalesef Türkiye'de epeyce yavaş ve gecikmeli olarak kendini göstermiştir. Bu durum, Türkiye'de hala kapsamlı bir mekan ve toplumsal cinsiyet çalışmasının yapılmamasından ve bu konularda yararlanabilecek bir çevirinin olmamasından rahatlıkla anlaşılabilir. Bu dönemde konuyla ilgili yapılan ilk ve hala da tek olma özelliğini koruyan yayın, Özgüç'ün *Kadınların Coğrafyası* adlı yabancı literatürü tanıtan bir nevi kaynak kitap olarak hazırlanmış çalışmasıdır.³⁹ Feminist coğrafyayı beşeri coğrafyanın bir alt dalı olarak sınıflandıran Özgüç, kitapta feminist çalışmalardan bahsetmekle birlikte temel olarak coğrafya ve cinsiyet ilişkisine odaklanmıştır. Bunun dışında bu minvalde bir yayına rastlanmadığı gibi sonraki yıllarda da bu konuda pek az akademik çalışmanın yapıldığı gözlenmektedir. Bu anlamda, Türkiye'de genel olarak sosyal bilimlerin mekan konusunu görmezden gelirken, mekanla uğraşan alanların da cinsiyet konusunu dikkate almadıkları saptaması rahatlıkla yapılabilir. Aynı zamanda bu mesele, kadın çalışmalarının da bir nevi en zayıf halkalarından biri durumundadır. Şüphesiz bu saptama, bugüne dek yapılan akademik çalışmalarda toplumsal cinsiyet ve mekan boyutunun hiçbir şekilde ele alınmadığı anlamına gelmez. Ancak bu konuda altı çizilmesi gereken nokta şudur ki, yapılan çoğu sosyal bilim çalışmasında mekan toplumsal ilişkileri anlamaya yarayan bir araştırma birimi olarak değil, incelenen konunun geçtiği yer olarak ele alınmıştır. Örneğin, belli bir bölgedeki kadınların toplumsal durumunu ve yaşamlarını incelemeyi amaçlayan birçok örnek olay çalışmasında kentsel ve kırsal mekan gibi belirli ölçekler kullanılarak yapılan mekânsal analizler seçilen araştırma bölgesinin özelliklerini tarif eden bir arka plan bilgisi vermekten öteye gidemez. Öte yandan, mekanla uğraşan disiplinlerin cinsiyet konusuyla olan ilişkisine bakıldığında ise çok daha karamsar bir tablo ortaya çıkmaktadır. Çok yakın zamanda yayınlanan çalışmasında şehircilik ve mekanla ilişkili disiplinlerin toplumsal cinsiyete yaklaşımlarını inceleyen Alkan, bu alandaki çalışmaları kapsayan geniş kapsamlı bir raporu örnek vererek bu alanda nasıl dramatik bir cinsiyet körlüğü olduğunu somut bir biçimde gözler önüne sermiştir.⁴⁰ Buna göre, yaklaşık son seksen yıllık bir literatürün taranmış olduğu bu raporda yer alan 981 adet yayından sadece ikisinin "kadın konusu"nu ele aldığı ortaya çıkmıştır ki bu gerçekten çarpıcı bir orana işaret etmektedir.⁴¹ Alkan bu durumu, hem gerçekten çok az yapılmış çalışma olması hem de cinsiyet konusunu sorunsallaştıran az sayıda çalışmanın da göz ardı edilmiş olmasından dolayı "çifte bir inkar ve ihmal" olarak tanımlar.⁴² Bu, Türkiye'de feminist coğrafya alanına dönük çalışmaların az sayıda olması ve bu literatürün çok fazla ilgi görmemesi ve bilinmemesine ilişkin oldukça iyi bir fikir vermektedir.

Ancak yine de bu alanda az sayıda da olsa yapılan değerli çalışmaların olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Bu anlamda, Ferhunde Özbay'ın Türkiye modernleşmesini toplumsal cinsiyet ve mekan ilişkisi üzerinden ele aldığı çalışması veya Gülsüm Baydar'ın ulus-devlet inşası sürecinde ev mekanının cinsiyetçi öğelerle nasıl kurulduğunu inceleyen çalışmaları bu konuda önemli örnekler olarak verilebilir. Ayrıca son yıllarda bu alana yönelik ilginin görece arttığını ve bu anlamda söz konusu çalışmalarda bir hareketlenme olduğunu söylemek mümkün. Örneğin, Ayten Alkan'ın yerel yönetimler bağlamında kadınların kentteki dezavantajlı durumuna ilişkin tez çalışmasının yayınlanması ve daha sonrasında "Cins Cins Mekan" başlığıyla bir derleme kitap hazırlanması, yine aynı dönemde Elif Akşit'in kadın kamusalılığı üzerine yaptığı çalışmalar Türkiye'de bu alanın gelişimine yönelik değerli katkılardır. Bununla birlikte yurt dışında çalışma yürüten yabancı ve Türkiyeli akademisyenler tarafından İngilizce dilinde yapılan yayınlar arasında da önemli çalışmaların bulunduğunu söylemek gerekir. Bu konuda Amy Mills'in İstanbul'da bir mahalle ölçeğinde toplumsal cinsiyet ve mekan ilişkisini incelediği çalışması, Anna Secor ve Banu Gökarkırsel'in İslami politika ve hayat tarzı bağlamlarında kadınların mekanla ilişkisi üzerine çalışmaları öne çıkan örnekler arasındadır. Bunlara ek olarak son dönemde toplumsal cinsiyet ve mekan konularında konferans ve buluşmaların düzenleniyor olması, kimi üniversitelerde bu alana yönelik yüksek lisans derslerinin açılmaya başlaması ve ayrıca bu konularla ilgili yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerindeki görece artış önümüzdeki dönemlerde bu alanın giderek canlanacağını habercisi olarak görülebilir.

Sonuç

Bu makalede feminist coğrafyanın tarihsel yolculuğuna kısa bir bakış atmayı amaçladım. Feminist coğrafyanın gelişimini, zaman içinde farklı coğrafi odak noktaları olan çeşitli akımların ortaya çıkışını incelemeye çalıştım. Kuşkusuz, bu tür bir kronolojik çalışma feminist düşünce tarihinde çelişki, tartışma ve eşzamanlılık olmadığı anlamına gelmez. Yukarıdaki değerlendirmede sunulan kronolojik ilerleme izleniminin aksine, feminist coğrafya

çeşitlilik içeren, çoğulcu bir projeyi temsil etmektedir. Alanın karmaşıklığına baktığımızda, bu tür bir kronolojik çerçevenin feminist coğrafyanın özellikle yakın geçmişte değişen tema ve sorularını takip etmeye yardımcı olacağına inanıyorum. Keza feminist akademisyenlerin beşeri coğrafya disiplini nasıl yeni teorik ve metodolojik yaklaşımlar aracılığıyla etkileyip şekillendirdiğini gözlemlememizi mümkün kılmaktadır. Bu makalede görüldüğü üzere, feminist sorgulama ve itirazlar beşeri coğrafyaya büyük katkılarda bulunmuştur. Feminist coğrafyacılar coğrafya öğreniminin merkezi konu, kavram, epistemoloji ve metodolojilerini sorgulayarak neyin coğrafyanın çalışma alanı kapsamında sayılacağını yeniden tanımlamıştır. Kadınların yaşam pratikleri ve mekânsal deneyimlerini ele alarak, yani diğer bir deyişle kadınları coğrafya çalışmalarına dahil ederek coğrafya disiplini temelden değiştirmişlerdir. Bu bağlamda, Hanson, feminist coğrafyanın başardığı şeyin “disiplin içinde açıkça alakasız diye değerlendirilen bir dizi başlığı alıp, kişilerin hayatlarına ve coğrafi süreçlerle potansiyel ilgilerini ortaya koyarak feminist coğrafyanın olumlu değişime yol açacağı ihtimalini göstermesi” olduğunu ileri sürer.⁴³

Ne var ki feminist coğrafya öğreniminin bize ne tür katkılar sağlayacağı sorulabilir. Bana göre feminist coğrafya, feminist perspektifin bir disiplinin bilgi bütünü ve yapısını nasıl değiştirebileceğinin en önemli örneklerinden biridir. Beşeri coğrafyanın feminist bilimcileri yalnızca kadın meselelerini alana dahil etmemiş, bir bütün olarak coğrafi bilginin doğasını da tartışmaya açmıştır. 1982 tarihli makalelerinde Monk ve Hanson disiplini feminize etmek için iki alternatif yoldan bahsetmişti. Birincisi, “coğrafya geleneğinin kalın örgülerinde bir sıra oluşturabilecek güçlü bir feminist araştırma çizgisi yaratmak”, ikincisi ise “beşeri coğrafyanın tüm akımları içinde feminist perspektifi güçlendirmek”tir.⁴⁴ Monk ve Hanson birincisinin gerekli ama yeterli olmadığı görüşüyle kadın meselelerinin tüm coğrafi araştırma girişimlerine dahil edilmesini sağlayan ikinci yolu tercih etmişlerdir. Ben de feminist coğrafyanın “cinsiyetçiliği bertaraf ederek meydana getirilecek toplumsal değişim sözünü” gerçekleştirerek ikinci yolda azımsanmayacak bir ilerleme kaydettiğine inanıyorum.⁴⁵

Sonuç olarak, coğrafya alanında yapılan feminist çalışmalar toplumsal cinsiyet ilişkileriyle mekân ve yerin coğrafi inşaları arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlamada önemli bir yer tutmaktadır. Mekânsal ilişkiler toplumsal hayatın kurucu öğeleri olduğundan, feminist coğrafyacıların geliştirdiği mekânsal kavram ve yaklaşımlar sosyoloji ve antropoloji gibi diğer sosyal bilimlere yeni içgörü ve perspektifler sağlamaktadır. Bununla beraber, coğrafya ve diğer sosyal bilimlerdeki ayrım, sosyal bilimlerdeki eski disiplinler arası sınırların 1980’li yıllardan itibaren giderek silinmesiyle daha az görünür olmuştur.⁴⁶ Böylelikle coğrafi bir çalışmayı ayırt etmek daha zor hale gelmiştir. Feminist coğrafyadaki yakın tarihli çalışmalar aynı zamanda sosyolojinin veya benzer disiplinlerin de konusu olmaktadır. Şu halde coğrafya ve feminizmin etkileşimine bakmak, aynı zamanda sosyal bilimlerdeki güncel değişimler hakkında da bazı fikirler verecektir. Bunlardan yola çıkarak, sosyoloji disiplini toplumsal cinsiyet ve mekân arasındaki ilişkilere odaklanan biri olarak beşeri coğrafyaya yönelik feminist itirazları ilham verici ve ufuk açıcı bulduğumu söylemeliyim. Feminist coğrafya, eleştirel bir bilgi formu olarak cinsiyetçi mekânsal ilişki ve etkinlikleri incelemek için bu konularda çalışmak isteyenlere zengin ve verimli bir alan sunmaktadır.

- ¹ Ronald John Johnston, *The Dictionary of Human Geography* (Oxford, Birleşik Krallık; Malden, Mass: Blackwell Publishers, c2000 [4. Basım]), 259.
- ² Bkz. A. M. Hayford, "The Geography of Women: an historical introduction" *Antipode*, no.6 (1974): 1-19.
- ³ Janice Monk, "Place Matters: Comparative International Perspectives on Feminist Geography" *Professional Geographer* 46, no.3 (1994): 279.
- ⁴ Lisa Nelson and Joni Seager, "Introduction," *A Companion to Feminist Geography* (Malden, ABD; Oxford, Birleşik Krallık: Blackwell Publishing, 2005): 2.
- ⁵ Nelson ve Seager, *A Companion to Feminist Geography*, s. 3.
- ⁶ Janice Monk ve Susan Hanson, "On Not Excluding Half of the Human in Human Geography" *Professional Geographer* 34, no.1 (1982): 12. Aynı yıllarda bu minvalde yazılan başka makalelerin de benzer sorular etrafında tartışma yürütmesi dikkat çekicidir: J. Tivers, "How the other half lives: the geographical study of women" *Area* 10 (1978): 302-6; B. Loyd, "Women's place, man's place" *Landscape* 20 (1975): 10-13.
- ⁷ Linda McDowell, "Women/Gender/Feminisms: doing feminist geography" *Journal of Geography in Higher Education*, C. 21, no.3 (1997): 384.
- ⁸ Janice Monk, "Changing Expectations and Institutions: American Women Geographers in the 1970s" *The Geographical Review* 96, no. 2 (Nisan 2006): 259-277. Bu konuyla ilgili özellikle Wilbur Zelinsky'nin 1970'li yıllarda yaptığı çalışmalarına bakmakta fayda var. Örneğin, W. Zelinsky, "The Strange Case of the Missing Female Geographer" *The Professional Geographer* 25, no.2 (Mayıs 1973): 101-105. Yine aynı sayıda yer alan "Women in Geography: A Brief Factual Account" başlıklı yazısına bakılabilir.
- ⁹ Gillian Rose, *Feminism and Geography: The Limits of Geographical Knowledge* (Minneosota: Minneosota Press, 1993), 120.
- ¹⁰ Rose, *Feminism and Geography*, 121.
- ¹¹ Linda McDowell, "Space, place, and gender relations: Part I. Feminist empiricism and the geography of social relations" *Progress in Human Geography* 17, no.2 (1993): 165.
- ¹² Linda McDowell, "Towards an understanding of the gender division of urban space" *Environment and Planning D: Society and Space*, no.1 (1983): 62.
- ¹³ Hayford, "The Geography of Women," 1-19.
- ¹⁴ Nelson ve Seager, *A Companion to Feminist Geography*, 3.
- ¹⁵ McDowell, "Space, place, and gender relations: Part I," 163.
- ¹⁶ Linda McDowell, "Doing Gender: Feminism, Feminists and Research Methods in Human Geography", *Transactions of the Institute of British Geographers*, New Series, C. 17, no. 4. (1992), s. 410
- ¹⁷ McDowell, "Space, place, and gender relations: Part I," 174.
- ¹⁸ Johnston, *The Dictionary of Human Geography*, 260.
- ¹⁹ Linda McDowell, "Space, place, and gender relations: part. II. Identity, difference, feminist geometries and geographies" *Progress in Human Geography* 17, no.3 (1993): 308.
- ²⁰ Rickie Sanders, "Integrating Race and Ethnicity into Geographic Gender Studies" *Professional Geographer* 42, no. 2 (1990): 229. Ayrıca bu konuda bkz. L. McDowell, "Multiple Voices: on being inside and outside the project" *Antipode* 24, 56-72.
- ²¹ McDowell, "Space, place, and gender relations: part I," 162. Bu konuda, kadınların yaşadıkları mekanla ilişkilerini kültürel ve sembolik anlam ve izdüşümleri üzerinden anlamaya yönelik çalışmaların 1980'li yılların sonlarından itibaren giderek artmaya başladığı söylenebilir. Özellikle, G. Pollock, E. Wilson, J. Woolf, G. Rose ve L. Bondi'nin çalışmaları bu konuda en iyi örnekler arasındadır.
- ²² McDowell, "Space, place, and gender relations: part I," 175.
- ²³ Nelson ve Seager, *A Companion to Feminist Geography*, 4.
- ²⁴ McDowell, "Space, place, and gender relations: part II," 305. Bu iki yaklaşımla ilgili ayrıntı bilgi için bkz. Sandra Harding, *The Science Question in Feminism* (Ithaca: Cornell University Press, 1986) ve Christine Di Stefano, "Dilemmas of Difference: Feminism, Modernity, and Postmodernism," *Feminism/Postmodernism* ed. Nicholson, L. (London: Routledge, 1990), 63-82.
- ²⁵ Di Stefano, "Dilemmas of Difference," 65. Ayrıca coğrafya alanındaki feminizm ve postmodernizm etkileşimi için bkz. L. Bondi ve M. Domosh, "Other Figures in Other Places: on feminism, postmodernism and geography" *Environment and Planning D: Society and Space* 10 (1992): 199-213.
- ²⁶ Aslında 1980'li yılların sonlarına doğru yapılan kimi çalışmalarda yukarda bahsedilen değişimlerin izlerini görmek mümkündür. Örneğin, S. Mackenzie'nin 1989 yılında yayınlanan *Visible Histories* kitabı veya J. Monk ve V. Norwood'un 1987 yılında basılan *The Desert is No Lady* derlemesi bu çerçevede düşünülebilir. Aynı şekilde, E. Wilson, J. Jacobs ve F. Gale gibi bir çok feminizm coğrafyacı daha 90'lı yıllara gelmeden, bu yönde yani çeşitlilik coğrafyalarını ortaya çıkarmaya yönelik çalışmalar yapmaya başlamıştır.
- ²⁷ Doreen Massey, "A Global Sense of Place" *Marxism Today*, 38 (1991): 24-29. Ayrıca bkz. D. Massey, "The political place of locality studies" *Environment and Planning A* 23, no. 2 (1991): 267-281.
- ²⁸ Pamela Moss, "A Bodily Notion of Research: Power, Difference, and Specificity in Feminist Methodology", *A Companion to Feminist Geography*, 47.
- ²⁹ McDowell, "Doing Gender," 406.
- ³⁰ McDowell (1991), *Feminism and Geography: The Limits of Geographical Knowledge*'dan alıntılanmıştır,116.
- ³¹ McDowell, "Doing Gender," 400.
- ³² Nelson ve Seager, *A Companion to Feminist Geography*, 6.

- ³³ Linda Peake, "In, out and unspeakably about: taking social geography beyond an Anglo-American positionality," *Social and Cultural Geography* 12, no.7: 757-773.
- ³⁴ Peake, "In, out and unspeakably about," 758.
- ³⁵ Elizabeth Thompson, "Public and Private in Middle Eastern Women's History," *Journal of Women's History* 15, no.1 (Bahar 2003): 52-69.
- ³⁶ Thompson, "Public and Private," 53.
- ³⁷ Bu konuda yapılan derlemelerden öne çıkan bir kaç örnek şöyle sıralanabilir: Alison Blunt ve Gillian Rose, *Writing Women and Space: Colonial and Postcolonial Geographies* (New York: The Guilford Press, 1994); Asma Afsaruddin (ed.), *Hermeneutics and Honor: Negotiating Female Public Space in Islamic/ate Societies* (Cambridge, Massachusetts; Londra, İngiltere: Harvard University Press, 1999); Lynn A. Staeheli, Eleonore Kofman, Linda Peake (ed.) *Mapping Women, Making Politics: Feminist Perspectives on Political Geography* (Londra, New York: Routledge, 2004); Ghazi-Walid Falah ve Caroline Nagel, *Geographies of Muslim Women: Gender, religion and Space* (New York ve Londra: The Guilford Press: 2005).
- ³⁸ Son dönemde Batı dışı ülkelerde yapılan araştırmalardan bazı örnekler için bkz. Anouk de Koning, "Gender, Public Space and Social Segregation in Cairo: Of Taxi Drivers, Prostitutes, and Professional Women," *Antipode* 41, no.3 (2009): 533-556; Ayona Datta, "Spatialising Performance: Masculinities and Femininities in a 'Fragmented' Field," *Gender, Place, and Culture*, Vol. 15, no. 2 (Nisan, 2008): 189-204; Rachel Newcomb, "Gendering the City, Gendering the Nation: Contesting Urban Space in Fes, Morocco," *City & Society* 18, no. 2 (2006): 288-311; Lisa K. Nelson, "Geographies of State Power, Protest, and Women's Political Identity Formation in Michoacan, Mexico," *Annals of the Association of American Geographers* 96, no. 2, 2006: 366-389; Farha Ghannam, *Remaking the Modern: Space, Relocation, and the Politics of Identity in a Global Cairo* (Berkeley and Los Angeles. California: University of California Press, 2002); Richa Nagar, "Mujhe Jawab Do [Answer Me]: Feminist Grassroots Activism and Social Spaces in Chitrakoot (India)" *Gender, Place and Culture* 7, no. 4 (2000): 341-362.
- ³⁹ Nazmiye Özgüç, *Kadınların Coğrafyası* (İstanbul: Çantay Kitabevi, 1998).
- ⁴⁰ Ayten Alkan, "Şehircilik Çalışmalarının Zayıf Halkası: Cinsiyet," *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar / Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan* der. Serpil Sancar (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011): 535-569.
- ⁴¹ Ayten Alkan, "Şehircilik Çalışmalarının," 350.
- ⁴² Ayten Alkan, "Şehircilik Çalışmalarının," 351.
- ⁴³ Susan Hanson, "Is Feminist Geography Relevant," *Scottish Geographical Journal* C. 115, no. 2 (1999): 138.
- ⁴⁴ Monk ve Hanson, "On Not Excluding," 11.
- ⁴⁵ Monk ve Hanson, "On Not Excluding," 11.
- ⁴⁶ McDowell, "Space, place, and gender relations: part I," 160.

Kaynakça:

- Afsaruddin, Asma (ed.) *Hermeneutics and Honor: Negotiating Female Public Space in Islamic/ate Societies* (Cambridge, Massachusetts; Londra, İngiltere: Harvard University Press, 1999).
- Akşit, Elif Ekin. "The women's quarters in the historical hammam" *Gender, Place Culture* 18, no. 2 (2011): 277-293.
- Akşit, Elif Ekin. "Kadınların Mekansal Davranışlarının Siyasal Niteliği," *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar*, ed. Hülya Durudoğan, Fatoş Gökşen, Bertil Emrah Oder, Deniz Yüksek (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları: 2010).
- Alkan, Ayten. "Şehircilik Çalışmalarının Zayıf Halkası: Cinsiyet," *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar / Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan* der. Serpil Sancar (İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2011): 535-569.
- Alkan, Ayten. (ed.) *Cins Cins Mekan* (İstanbul: Varlık Yayınları, 2009).
- Baydar, Gülsüm. "Tenuous Boundaries: Women, Domesticity and Nationhood in 1930s Turkey" *The Journal of Architecture* 7 (Sonbahar 2002): 229-244.
- Blunt, A. ve Rose, G. *Writing Women and Space: Colonial and Postcolonial Geographies* (New York: The Guilford Press, 1994).
- Boles, J. (ed.) *The egalitarian city: issues of rights, distribution, access and power* (New York: Praeger, 1986).
- Bondi, L. "Gender Symbols and Urban Landscapes" *Progress in Human Geography* 16 (1992a): 157-70.
- Bondi, L. ve Domosh, M. "Other Figures in Other Places: on feminism, postmodernism and geography" *Environment and Planning D: Society and Space* 10 (1992): 98-104.
- Bruegal, I. "Cities, women and social class: a comment" *Antipode* 5, (1973): 62-3.
- Burnett, P. "Social change, the status of women and models of city form and development" *Antipode* 5 (1973): 57-62.
- Datta, Ayona. "Spatialising Performance: Masculinities and Femininities in a 'Fragmented' Field," *Gender, Place, and Culture*, Vol. 15, no. 2 (Nisan, 2008): 189-204.
- Di Stefano, Christine. "Dilemmas of Difference: Feminism, Modernity, and Postmodernism," *Feminism/Postmodernism* ed. Nicholson, L. (London: Routledge, 1990): 63-82.

- Falah, Ghazi-Walid ve Nagel, Caroline. *Geographies of Muslim Women: Gender, Religion and Space* (New York ve Londra: The Guilford Press: 2005).
- Ghannam, Farha. *Remaking the Modern: Space, Relocation, and the Politics of Identity in a Global Cairo* (Berkeley and Los Angeles. California: University of California Press, 2002).
- Gökarkınel, Banu. "The Intimate Politics of Secularism and the Headscarf: The Mall, the Neighborhood, and the Public Square in Istanbul" *Gender, Place, and Culture* 19, no. 1 (2012): 1-20.
- Gökarkınel, Banu. "Feminist Geography of Veiling: Gender, Class and Religion in the Making of Modern Spaces and Subjects in Istanbul," *Women, Religion, and Space*, ed. Karen Morin ve Jeanne Kay Guelke (Syracuse, NY: Syracuse University Press 2007), 61-80.
- Hanson, Susan. "Is Feminist Geography Relevant?" *Scottish Geographical Journal*, C. 115, no.2 (1999): 133-141.
- Haraway, Donna (ed.). *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature* (London: Free Association Books, 1991).
- Harding, Sandra. *The Science Question in Feminism* (Ithaca: Cornell University Press, 1986).
- Hayden, D. *The grand domestic revolution: a history of feminist designs for American homes, neighborhoods and cities* (Cambridge, Mass.: MIT Press., 1982).
- Hayford, A. M. "The Geography of Women: an historical introduction" *Antipode*, 6 (1974): 1-19.
- Johnston, Ronald John. *The Dictionary of Human Geography* (Oxford, Birleşik Krallık; Malden, Mass: Blackwell Publishers, c2000 [4. Basım]).
- Koning, Anouk de. "Gender, Public Space and Social Segregation in Cairo: Of Taxi Drivers, Prostitutes, and Professional Women," *Antipode* 41, no. 3 (2009): 533-556.
- Lopata, H. "The Chicago woman: a study of patterns of mobility and transportation," *Women and the American city* ed. C. Stimpson, E. Dixler, M. Nelson & K. Yatrakis (Chicago: University of Chicago, 1981), 158-66.
- Loyd, B. "Women's place, man's place" *Landscape* 20 (1975): 10-13.
- Mackenzie, S. "Women's responses to economic structuring: changing gender, changing space," *The Politics of Diversity: Feminism, Marxism and Canadian society* ed. M. Barrett & R. Hamilton (London: Verso, 1986a).
- Mackenzie, S. ve Rose, D. "Industrial change, the domestic economy and home life," *Redundant Spaces in Cities and Regions* ed. J. Anderson, S. Duncan & R. Hudson (London: Academic Press, 1983), 155-99.
- Mackenzie, S. *Visible Histories* (Montreal: McGill-Queens University Press, 1989).
- Massey, Doreen. "A Global Sense of Place" *Marxism Today* 38 (1991): 24-29.
- Massey, Doreen. "The political place of locality studies" *Environment and Planning A* 23, no. 2 (1991): 267 – 281.
- McDowell, Linda. "Women in British Geography" *Area* 11, no.2. (1979): 151-154.
- McDowell, Linda. "Towards an understanding of the gender division of urban space" *Environment and Planning D: Society and Space*, no.1 (1983).
- McDowell, L. ve Massey, D. "A Woman's Place?" *Geography Matters!* ed. D. Massey and, J. Allen (Cambridge: Cambridge University Press, 1984), 128-47.
- McDowell, Linda. "Multiple Voices: on being inside and outside the project" *Antipode* 24: 56-72.
- McDowell, Linda. "Doing Gender: Feminism, Feminists and Research Methods in Human Geography" *Transactions of the Institute of British Geographers*, New Series, C. 17, no. 4. (1992): 399-416.
- McDowell, Linda. "Space, place, and gender relations: Part I. Feminist empiricism and the geography of social relations" *Progress in Human Geography* 17, no.2 (1993): 157-179.
- McDowell, Linda. "Space, place, and gender relations: part. II. Identity, difference, feminist geometries and geographies", *Progress in Human Geography* 17, no.3 (1993): 305-318.
- McDowell, Linda. "Women/Gender/Feminisms: doing feminist geography" *Journal of Geography in Higher Education*, C. 21, no.3 (1997): 381-400.
- Mills, Amy. "Gender and Mahalle (Neighborhood) Space in Istanbul" *Gender, Place, and Culture* 14, no.3 (2007): 335-354.
- Monk, Janice ve Hanson, Susan. "On Not Excluding Half of the Human in Human Geography," *Professional Geographer* 34, no.1, 1982: 11-23.
- Monk, Janice. "Place Matters: Comparative International Perspectives on Feminist Geography" *Professional Geographer* 46, no: 3 (1994): 277-288.
- Monk, Janice. "Changing Expectations and Institutions: American Women Geographers in the 1970s" *The Geographical Review* 96, no. 2 (Nisan 2006): 259-277.
- Moss, Pamela. "A Bodily Notion of Research: Power, Difference, and Specificity in Feminist Methodology," *A Companion to Feminist Geography* (Malden, ABD; Oxford, Birleşik Krallık: Blackwell Publishing, 2005).

- Nagar, R., Lawson, V., McDowell, L. and Hanson S. "Locating Globalization: Feminist (Re)readings of the Subjects and Spaces of Globalization" *Economic Geography* 78, no. 3 (2002): 257-284.
- Nagar, Richa. "Mujhe Jawab Do [Answer Me]: Feminist Grassroots Activism and Social Spaces in Chitrakoot (India)" *Gender, Place and Culture* 7, no. 4 (2000): 341-362.
- Nelson, Lisa ve Seager Joni. "Introduction," *A Companion to Feminist Geography* (Malden, ABD; Oxford, Birleşik Krallık: Blackwell Publishing, 2005).
- Nelson, Lisa K. "Geographies of State Power, Protest, and Women's Political Identity Formation in Michoacan, Mexico," *Annals of the Association of American Geographers*, 96, no. 2 (2006): 366-389.
- Newcomb, Rachel. "Gendering the City, Gendering the Nation: Contesting Urban Space in Fes, Morocco," *City & Society* 18, no. 2 (2006): 288-311.
- Norwood, V. ve Monk, J. (ed.) *The Desert is No Lady* (New Heaven: Yale University Press, 1987).
- Özbay, Ferhunde. "Gendered Space: A New Look at Turkish Modernization" *Gender & History* 11, no.3, (Kasım 1999): 555-568.
- Özgüç, Nazmiye. *Kadınların Coğrafyası* (İstanbul: Çantay Kitabevi, 1998).
- Peake, Linda. "In, out and unspeakably about: taking social geography beyond an Anglo-American positionality," *Social and Cultural Geography* 12, no.7: 757-773.
- Pearson, R. "Latin American Women and the New International Division of Labour: A Reassessment," *Bulletin of Latin American Research* 5 (1986): 67-79.
- Pollock, Griselda. *Vision and Difference: Femininity, Feminism and the Histories of Art* (London: Routledge, 1988).
- Rose, Gillian. "Feminist Voices and Geographical Knowledge" *Antipode* 24 (1992): 230-33.
- Rose, Gillian. *Feminism and Geography: The Limits of Geographical Knowledge* (Minnesota: Minnesota Press, 1993).
- Saegart, S. "Masculine cities and feminine suburbs: polarized ideas, contradictory realities," *Women and the American City*, ed. C. Stimpson, E. Dixler, M. Nelson & K. Yatrakis (Chicago: University of Chicago Press, 1981).
- Sanders, Rickie. "Integrating Race and Ethnicity into Geographic Gender Studies" *Professional Geographer* 42, no.2 (1990): 228-231.
- Secor, Anna J. "Towards a Feminist Counter Geopolitics: Gender, Space and Islamist Politics in Istanbul" in *Space & Polity* 5, no.3 (2001): 191-211.
- Stachel, Lynn A., Kofman, Eleonore, ve Peake, Linda (ed.) *Mapping Women, Making Politics: Feminist Perspectives on Political Geography* (Londra, New York: Routledge, 2004).
- Thompson, Elizabeth. "Public and Private in Middle Eastern Women's History," *Journal of Women's History* 15, no.1 (Bahar 2003): 52-69.
- Tivers, J. "How the other half lives: the geographical study of women" *Area*, 10 (1978): 302-6.
- Tivers, J. *Women Attached: the daily lives of women with young children* (London: Croom Helm, 1986).
- Walby, S. "Spatial and historical variations in women's unemployment and employment," *Localities, class and gender* ed. L. Murgatroyd, M. Savage, D. Shapiro *et al.*, (London: Pion, 1985), 161-76.
- Wekerle, G. "Women in the urban environment," *Women and the American city* ed. C. Stimpson, E. Dixler, M. Nelson & K. Yatrakis (Chicago: University of Chicago Press, 1981): 185-211.
- Wilson, E. *Women and the Welfare State* (London: Tavistock Publications, 1977).
- Wilson, E. *The Sphinx and the City* (London: Virago, 1991).
- Woolf, J. "The Invisible Flaneuse: Women and the literature of modernity" *Theory, Culture and Society* 2 (1985): 37-48.
- Zelinsky, Wilbur. "The Strange Case of the Missing Female Geographer" *The Professional Geographer* 25, no.2 (Mayıs 1973): 101-105.
- Zelinsky, Wilbur. "Women in Geography: A Brief Factual Account" *The Professional Geographer* 25, no.2 (Mayıs 1973): 151-165.